

Památník obětem nacismu v Pinkasově synagóze

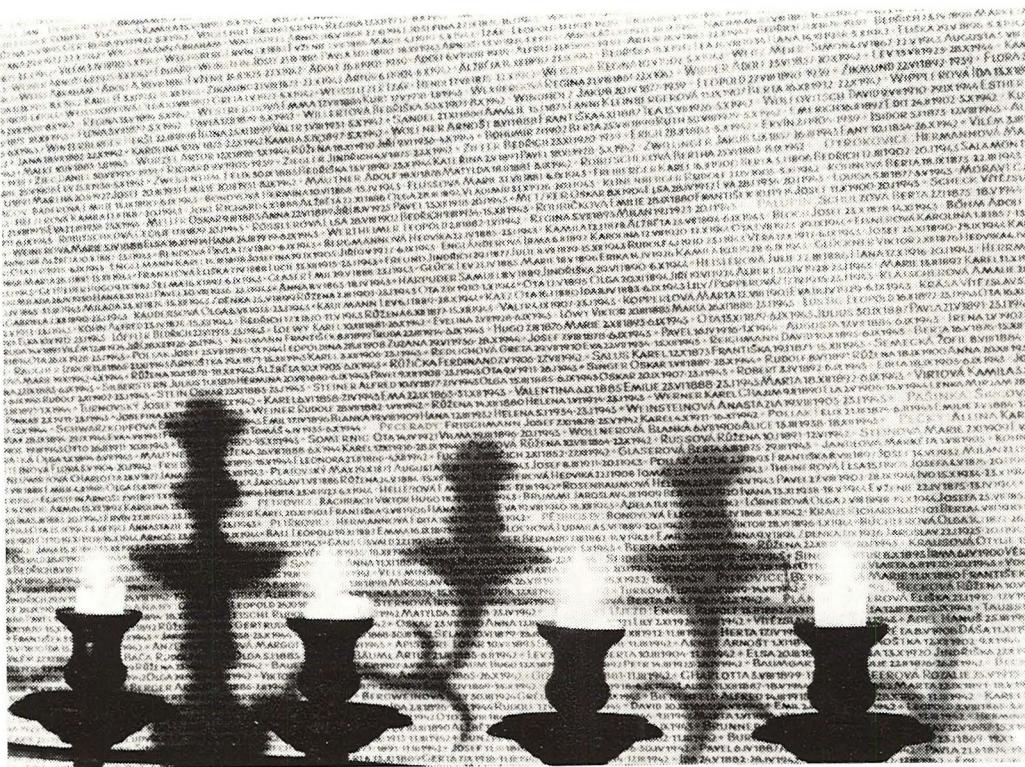
MIROSLAV JAROŠ

Mezi památkami, které v Praze připomínají hrůzné období druhé světové války, zaujímá zvláštní místo Památník 77 297 obětí umístěný v tzv. Pinkasově škole — synagóze na území Starého židovského hřbitova. Jeho zvláštnost tkví v tom, že budova sama není bezprostředně s válečnými osudy nijak spjata. Pro zřízení Památníku byla vyhlédnuta až několik let po válce, kdy bylo uvažováno o jeho vybudování na věčnou památku osob židovského původu, které padly za obětí fašistické genocidě.

Pro založení Památníku podobného charakteru mluvila skutečnost, že se u nás, na rozdíl od jiných zemí, zachovaly takřka úplné seznamy těchto obětí. Transportní listiny obsahují seznamy osob, které patřily podle nestvůrné fašistické ideologie k méněcenné rase a které byly podle ještě nestvůrnější praxe fašistických pochopů fyzicky likvidovány bez ohledu na věk i pohlaví, od dětí nejútlejšího věku po stařeny nad hrobem.

Vzhledem k existenci těchto seznamů mohl být Památník pojat jako velký náhrobní kámen se jmény všech obětí, s udáním místa jejich posledního bydliště, data narození i násilné smrti. Tyto údaje byly vepsány na stěny všech hlavních prostor budovy. Jako k velikému náhrobku se pak po léta k němu sjížděli příbuzní a známí umučených ze všech zemí světa, kteří buď přežili peklo nacistických koncentračních táborů, nebo před ním uprchli do exilu. Zde si vyhledali jména svých drahých a k Památníku, jako symbolickému hrobu, položili květiny.

Značná část jmen v něm zvěčněných představuje nevinné oběti rasové perzekuce z řad osob příslušejících podle norimberských zákonů k neárijské rase. Jsou mezi nimi však i aktivní protifašističtí bojovníci, kteří po zatčení gestapem zahynuli v nejrůznějších koncentračních táborech. Mnozí ilegální pracovníci však přistižení a zatčení nebyli a šli s ostatními transporty do Terezína a pak do dalších koncentračních táborů. Zde za nepředstavitelně těžkých podmínek pokračovali ve své protifašistické činnosti. Zejména pomáhali vytvářet v nelidských podmínkách života koncentračních táborů lidsky důstojné soužití i za okolností, kdy prostý pud sebezáchovy velel přežít za pomoci čehokoli a na úkor kohokoli. Mezi jmény na stěnách Památníku je uvedeno i velké množství umělců — malířů, dramatiků, herců, hudebníků, skladatelů, dirigentů, spisovatelů, kteří organizovali za neuvěřitelných podmínek kulturní akce, které připomínaly spoluvězňům kulturní sounáležitosti s prostředím, z něhož byli

Pinkasova synagoga, nápisy na galerii

vytrženi, a dávaly jim sílu a vůli přežít. Mnohé z těchto akcí byly i protifasistického zaměření.

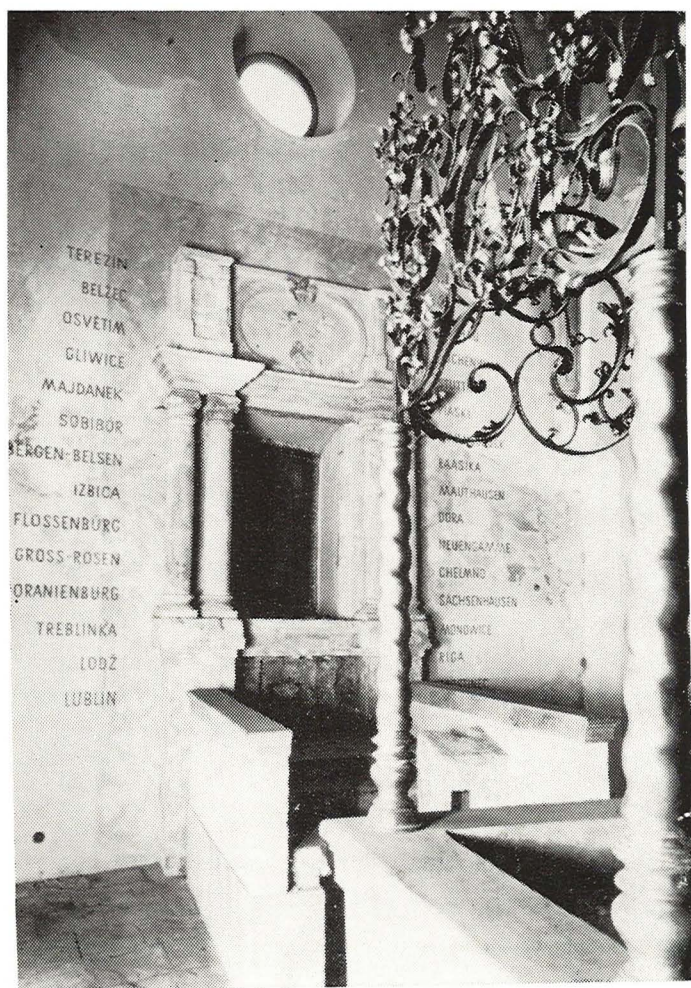
Mezi vepsanými jmény je i množství jmen pedagogů, kteří v Terezíně organizovali tajnou výuku uvězněných dětí do čtrnácti let a snažili se o to, aby zejména přizpůsobivé a citlivé dětské duše nepodlehly zhoubným vlivům prostředí koncentračního tábora. Pod jejich vedením vznikaly ilegální dětské časopisy, kde děti v básních i próze dávaly najevo své city, touhu po návratu domů, ale i touhu po spravedlivém uspořádání světa a společnosti.

Na zdech Památníku je mezi 77 297 jmény uvedeno i 15 000 jmen těchto dětí, které byly po kratším či delším martyriu koncentračního tábora likvidovány, tj. zavražděny v plynových komorách vyhlazovacích táborů. Nebylo jim dopřáno, aby rozvíjely své talenty, aby milovaly, aby měly rodiny, ani aby prostě žily. Nic po nich nezbylo než část jejich kreseb, básní a článků, dnes dochovaných v Památníku Terezín a Státním židovském muzeu. Jejich expozice a výstavy burcují k bdělosti a k boji proti všem formám neofašismu, nacismu a rasismu.

Již jen 15 000 těchto dětských jmen si zaslouží, aby na ně nebylo zapomenuto. Při zrodu Památníku se totiž vyskytl i námitky proti jeho zřízení. Je zcela evidentní,

že ne všechny osoby zde uvedené byly zásadně proti společenskému zřízení, jehož byl fašismus krajním reprezentantem, tj. proti kapitalismu. V mnoha případech tomu bylo zcela naopak. Stejně tak i umístění Památníku v bývalé synagóze bylo zpochybňováno, protože nešlo zdaleka jen o věřící Židy.

Nakonec však bylo zcela jistě správně rozhodnuto Památník realizovat. Vždyť nejen utrpení a smrt, a to strašné utrpení a strašná smrt, smazaly rozdíly mezi bohatými a chudými, věřícími i nevěřícími, ale především jsou jejich jména vepsaná na zdi Památníku trvalým varováním a současně i svědectvím. Svědectvím, že ve dvacátém století, ve století nebývalého pokroku ve všech sférách lidské činnosti, bylo opravdu něco takového možné, že byla skutečně prováděna genocida v rozsahu, jaký světové dějiny dosud nepoznaly. Jak je toto svědectví potřebné, ba nutné, vidíme dnes, kdy

Pinkasova synagoga,
Árón Hakadoš

třicet pět let po skončení války jsou neonacisty bezostyšně publikovány v kapitalistickém světě brožury, které tuto genocidu zcela popírají. Psaní a řeči o ní se vydávají za lež, za komunistickou propagandu. A tyto hlasy nacházejí zejména mezi mládeží více víry, než si lidé, kteří druhou světovou válku prožili, dovedou představit. Lze to však pochopit, vždyť popírají fakta vsutku neuvěřitelná. Že tomu tak skutečně je, dokázal šok, který v západoněmecké společnosti způsobilo v roce 1979 promítání amerického televizního seriálu Holocaust o pronásledování Židů hitlerovským fašismem. Proto myšlenka zřídit památník trvale připomínající tyto hrůzy byla jistě velmi správná.

Pinkasova synagóga, hlavní loď — pohled z galerie

Pikasova synagóga, klenební svorník ze XVII. století

Ne zcela šťastná byla však volba místa pro Památník, a to z hlediska technického, z hlediska jeho trvanlivosti. Musíme ale mít na zřeteli, že v době těsně po válce bylo zcela přirozené, že byla vybrána budova, která stála do té doby nevyužitá a která navíc zdůrazňovala rasový charakter fašistické genocidy.

Pinkasova škola je po Staronové druhou největší dochovanou pražskou synagógou. Její hlavní loď s předstíní byla vystavěna v první polovině 16. století ve dvou etapách na místech, kde již předtím stávala menší modlitebna. Styl této části stavby odpovídá zhruba době, tj. mísí se v ní pozdní vladislavská gotika s renesančními prvky. Lze oprávněně hovořit i o vlivu hutě Benedikta Rieda na stavbu. Na počátku 17. století bylo přistavěno již v plně renesančním slohu jižní křídlo s ženskou lodí.¹

Největším nedostatkem a problémem této budovy byla vždy hrozba zatopením a spodní voda, protože její stavba je založena velmi nízko. Základová spára synagógy je jen málo nad úrovní hladiny spodní vody. Při každé povodni byla stavba též skutečně zatopena, takže v roce 1862 byla provedena řada stavebních úprav, které měly povodním čelit, včetně zdvižení podlahy v hlavní lodi o 1,3 m. Proto také v době asanace Josefova na přelomu 19. a 20. století nebránila židovská náboženská obec záměrům synagógu zbourat. Jen díky úsilí těch, kteří si uvědomovali nenahraditelnou historickou cenu podobných starých památek, zůstala synagóga zachována.

Ve dvacátých letech 20. století se uvažovalo o její rekonstrukci a přeměně na muzejní prostory. Bylo započato se sondami a výkopy navážky z hlavní lodi. K rekonstrukci a využití došlo však až po roce 1950, kdy byla synagóga předána do vlastnictví státu jako součást areálu Státního židovského muzea. Nově vzniklé Státní

Pinkasova synagóga
— renesanční portál

židovské muzeum ji předurčilo pro expozici věnovanou válečným letům. Tato myšlenka nakonec vykrystalovala ve zřízení Památníku.

Je ovšem třeba říci, že již tehdy, v průběhu rekonstrukčních prací, poukazovali odborníci na nevhodnost tohoto záměru z technického hlediska. Upozorňovali na to, že v důsledku již zmíněné spodní vody jde o budovu, jejíž zdi byly během staletí mnohokrát promáčeny a kterou nelze vysušit, a proto nápisy na stěnách nebudou mít dlouhé trvání. Vedení Státního židovského muzea přesto svůj záměr realizovalo s poukazem na to, že při dobré údržbě vydrží jména čitelná alespoň po dobu jedné generace. Potom, kdy již nebudou žít žádní blízcí příbuzní umučených, pomine zájem na jednotlivých jménech a nápisy dostanou symbolický smysl. V letech 1956—1959 byla jména na stěny napsána a Památník otevřen pro veřejnost.

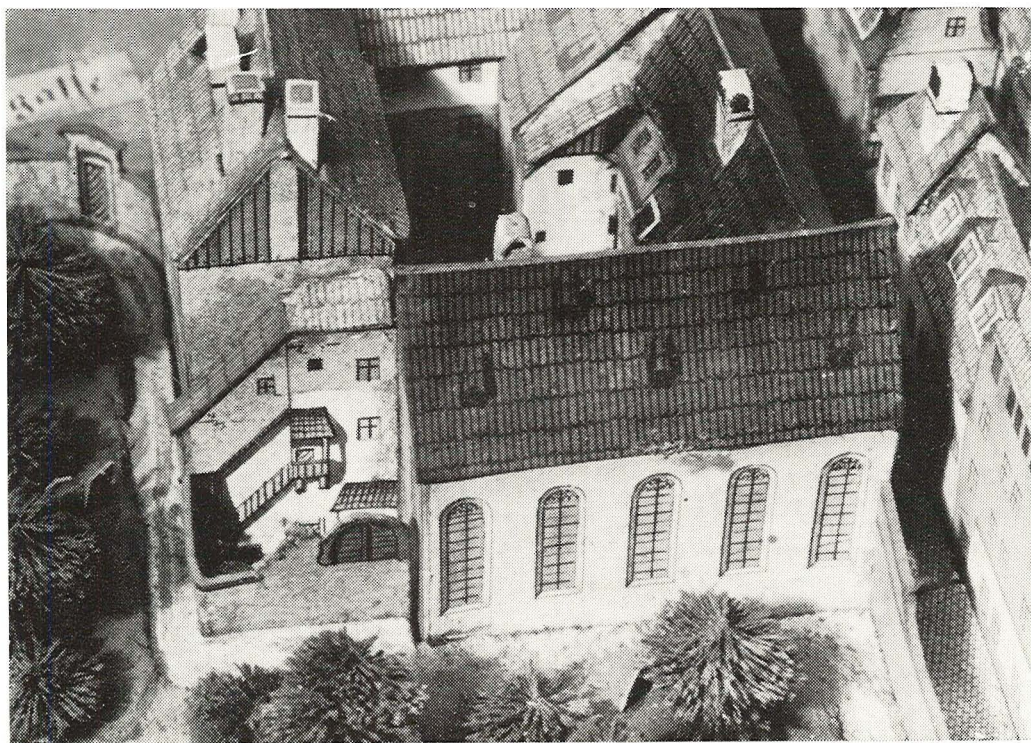
Názor odborníků se však ukázal být správný. Nápisy začaly opadávat mnohem dříve, zejména v nejvíce provlhlé dolní třetině zdiva. Již v roce 1966 bylo rozhodnuto,

že se v rámci generální opravy přikročí k opravě nápisů. Před zahájením písmomaliřských prací se však měly provést práce spojené s odstraněním vlhkosti. Původně mělo jít jen o obnovení vzduchového kanálu kolem celého objektu, který byl částečně zborcen, a o opravu fasád a střechy, výměnu části krovů a úpravy žlabů, kotlíků a svodných rour, aby stačily přívalům vody.

V roce 1968 byly rekonstrukční práce skutečně zahájeny a Památník uzavřen pro veřejnost. Cílem prací bylo zachování synagogy (čp. 23/V), která byla v roce 1964 zapsána do Státního seznamu nemovitých kulturních památek (pod ev. č. 455) a tedy chráněna zákonem o ochraně památek č. 22/58 Sb.

Při čištění vzduchového kanálu byla objevena již v roce 1968 stará studna a při její úpravě došlo k objevení dalších podzemních prostor. Proto byly rekonstrukční práce přerušeny a byl zahájen archeologický výzkum podzemí. Zde pak byla objevena vedle další studny i zcela unikátní rituální lázeň — mikve. Bylo proto rozhodnuto zpřístupnit v budoucnu podzemní prostory veřejnosti, což si vyžádalo značné stavební úpravy.

Pinkasova synagoga — severní a východní fronta, výsek z Langweilova modelu Prahy v Muzeu hl. města Prahy

Současně s archeologickým výzkumem v podzemí se prováděly statické posudky a průzkumy stavu zdiva a kleneb. Byly zjištěny takové trhliny v klenbách a závady ve zdivu, zejména v pilířích, že bylo rozhodnuto o provedení generální rekonstrukce celé stavby. Nejprve byla provedena injektáž pilířů betonem. Tím však byla vyloučena metoda elektroosmózy k vysoušení objektu, jak se původně plánovalo. Proto byly v roce 1974 provedeny velkým nákladem izolační práce za použití přípravku *Hermetique*. Je třeba říci, že tento přípravek skutečně zamezil dalšímu vzlínání spodní vody a zdi začaly vysychat.

Dalšímu postupu rekonstrukčních prací stál v cestě podkrovní byt, lépe řečeno jeho vyklizení a opatření náhradního bytu pro uživatele. Tento novodobě přistavěný byt bylo nutno zbourat, aby bylo možno celou stavbu zpevnit železobetonovým věncem. S obnovou bytu se nadále nepočítalo, neboť rekonstrukce měla být provedena podle stavu objektu, jak je zachycen na Langweilově modelu Prahy.

Tento problém byl vyřešen až v roce 1977, takže práce na rekonstrukci se prakticky obnovily až v roce 1978. Není snad třeba rozvádět, že v důsledku všech provedených prací utrpěly nápisy jmen umučených obětí takové škody, že nebude stačit jejich oprava, ale bude nutno je napsat nově. Předpokládá se zvláštní provedení omítky, které by zaručilo jejich maximální trvanlivost. Podle současného stavu rekonstrukce lze reálně předpokládat, že Památník bude zpřístupněn veřejnosti během roku 1982 a začne opět plnit svoji úlohu v boji proti neustále se rozmáhajícímu neofašismu v západní Evropě a v jiných částech světa.

Poznámky:

- ¹ Podrobnosti o její výstavbě a osudech viz Pinkasova škola, památník minulosti a našich dnů, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1954.